

228 glasplåtar och ett vykort

BO LARSSON

Historikerna Olle Häger och Hans Villius har beskrivit bygdefotografer som personer som "levde i ett slags avmätt kärleksförhållande till den egna omgivningen". Det viktigaste för dem var inte betalningen, utan det faktum att de kunde fotografera och dokumentera sin omgivning.

Den skildringen stämmer också in på amatörfotograferna, den till antalet sett största kategorin av konstarens utövare. Men där bygdefotograferna gick utanför den egna omedelbara omgivningen tycks amatörerna ofta ha hållit sig till den egna släkt- och vänskretsen. Så var fallet med Klas Andersson, vars fotografiska kvarlåtenskap Upplandsmuseet fick överta i december 2001. Den samlingen består av 228 glasplåtar, en kamera och ett vykort. Även det sistnämnda har framtagits av Klas Andersson, men negativet, glasplåten, har försvunnit.

Klas Andersson (1896–1953) var jordbrukare i Götbrunna, Viksta socken, Uppsala län. Hemmanet, som han över-

tog 1926, hade knappa 30 hektar åkermark, cirka 35 hektar skog, runt 20 nötkreatur (varav hälften mjölkkor) och tio hästar. Det sistnämnda ovanligt mycket för en gård i den storleken, men Klas Andersson var, enligt sonen Sune Andersson, "tokig i dem". Fotograferade gjorde Klas Andersson huvudsakligen under en 20-årsperiod: från hans lumpartid 1916 till och med första halvan av 1930-talet. Samlingens yngsta bild är dock från 1946 och föreställer hans två döttrar.

Inspiration till hobbyn fick Klas Andersson från en Uppsalafotograf han lärde känna under militärtjänstgöringen. Hemkommen från denna köpte han kamera och lät en snickare inreda ett framkallningsskåp. Motivkretsen bestod till mycket stor del av släkt, vänner och bekanta. Många gånger blev han också ombedd att komma hem till personer och ta porträtt. Något sätt att skaffa sig extrainkomster var det dock inte.

Fotograferandet var inte begränsat till den närmaste geografiska omgivningen. Med sin danska motorcykel av märket Nimbus kunde Klas Andersson ta med sig kameran på längre utflykter. Bland glasplåtarna finns bilder tagna på hans brors gård i Österlövsta socken, fågelvägen belägen ca 3,5 mil från Götbrunna. De egna familjemedlemmarna var vanliga motiv för honom. Klas Andersson var uppväxt i en syskonskara om åtta personer – sju bröder och en syster.

Formmässigt kunde Klas Andersson inte mäta sig med professionella fotografer, men hans bilder har närvaro och en i god mening enkelhet över sig. Av de bevarade glasplåtarna är omkring 190 stycken renodlade porträtt medan knappt 20 av dem återger människor i arbete. Resterande visar byggnader, djur eller händelser där ingen person direkt står i centrum (med undantag av två fotografier som porträtterar döda barn i kistor). I hela samlingen är endast en avfotograferad människa omedveten om kameran.

Klas Andersson tog antagligen många fler bilder än de som har bevarats åt eftervärlden. Det är ingen långsökt gissning att även dessa avbildade samma motiv och höll samma form. Med förkärlek placerade han människor framför buskar, träd eller – om inomhus – väggar. De porträtt jag valt ut här (bild 1 till 5) är typiska för hans produktion: alltid helfigur, alltid rakt framifrån och med blick-

en rakt in i kameran. Antalet människor kan dock variera; från enstaka individer till grupper på – som i ett fall – 30-talet personer.

De få bilderna på arbetande människor är tagna i samma typiska porträttstil, med arbetet avstannat och blickarna riktade in i kameran (6–8). Till viss del beror det på utrustningen; en kamera med glasplåtar är otympligare än dagens små och behändiga apparater. Ofta använde Klas Andersson också stativ. Men det hände att han tog ledigare bilder (9–12). Även om flera av dessa säkerligen är arrangerade är skeendet inte längre avstannat och de avporträtterade gör något: tittar på fotografier, kör motorcykel, leker med hästen. I ett fall är bilden till och med snapshot-liknande. Den sovande pigan är inte med på leken och fotografen har fått arbeta närmast i maskopi med mannen som smyger sig på bakifrån.

Fotografier är magiska. De stannar tiden och ger oss frysta utsnitt. Människorna på Klas Anderssons bilder har idag levtt sina liv, men vi möter dem som barn eller i blomman av sin ålder. Arbetsmetoderna är seda länge förpassade till historiens skrymslen, men här är de högaktuella. Fritidssysselsättningar beskrivs som ett pågående nu, och man kan begrunda detaljer i klädstil och mode. Klas Andersson porträtterade ett då vanligt leverne på den svenska landsbygden.

Bild 1. Ett av Klas Anderssons typiska porträtt med den avfotograferade personen satt mot en fond av grönska. I bakgrunden skymtar odlad mark och gårdesgård. Observera mannens lite drömska småleende och cykelklämmorna på hans byxor.

Bild 2. De två mycket goda väninnorna Klara Eriksson och Linnea Holmgren. Linnea Holmgren (1903–2003) gifte sig sedermera med Klas Anderssons bror Alexander Andersson (1899–1964). Paret var efter 1925 bosatta i Gåsebo, Österlövsta socken. Bilden av de två kvinnorna är troligen taget under 20-talets första hälft. Man anar att Linnea Holmgren var den som bäst kände fotografen. Hon står främst och ser nästan ut att vilja dra sin väninna in i blickfånget: "Titta nu, nu fotograferar han!"

Bild 3. Fotografiet illustrerar den självkänsla som finns att utläsa i Klas Anderssons bildsamling. Den myndige mannen i mitten som blickar in i kameran är Klas Anderssons far Lars Andersson (1855–1938). På hans högra sida står sonen Axel och framför denne sitter sonen Alexander. De övriga personerna har inte gått att identifiera, men av kvinnans armkrok att döma stod även de Lars Andersson nära. Samma kvinna är också avporträtterad på bild 6. Möjligen var hon en piga som arbetade på gården. Musikintresset tycks ha varit stort i familjen. Åtminstone ett par av bröderna spelade dragspel och en av dem – Vilhelm Andersson – byggde sin egen nyckelharpa. I bakgrunden ett av de två boningshusen på Lars Anderssons gård.

Bild 4. Jordbrukarparet Karin och Oskar Jansson med barn. Pojken i vagnen heter Torsten. Familjen bodde i Viksta socken, men flyttade sedan till Månkarbo i Tierps socken. Oskar Jansson kallades för Järnbröstet, efter ett uppträdande där fyra män stött på en plank som lagts på hans bröst. Familjen är, liksom många av personerna på Klas Anderssons porträtt, uppklädda. Kanske hade de bett honom att ta en familjebild av dem och kanske kan man därmed säga något om familjens ekonomiska situation. De slitna tåhättorna på Oskar Janssons skor rimmar illa med resten av utstyrseln. Använde han de skorna också i arbetet? Var finare skor en alltför dyr utgift för familjen?

Bild 5. Skomakare som på 1920-talet vandrade i Viksta och Vendel socknar och lagade skor åt hus-hällen. Han stannade en vecka i taget på varje plats och sägs ha varit särskilt skicklig på kvinnliga fotbeklädnader. Sitt arbetsmaterial fraktade han på en liten kärra. Mannens handikapp ger bilden ett dramatiskt intryck, och det är lätt att spekulera. Vad har hänt med honom? Höll han på med samma yrke även innan han förlorade sitt ben? Varför valde han detta ambulerande levnadssätt? Hänvisad till kryckor och med en kärra att släpa på torde vandringstillvaron inte ha varit lätt.

Bild 6. Arbetet på åkern. Klas Andersson har spänt två av sina hästar för självaoläggaren. Självo står han framför djuren med rep i hand och keps på huvudet. På hans vänstra sida står brodern Petrus (1884–1956), denne arbetade som dräng åt Klas Andersson. Sittandes på maskinen, med armen runt kvinnan, yngsta brodern Alexander. Längst till vänster kvinnan som också förekommer på bild 3.

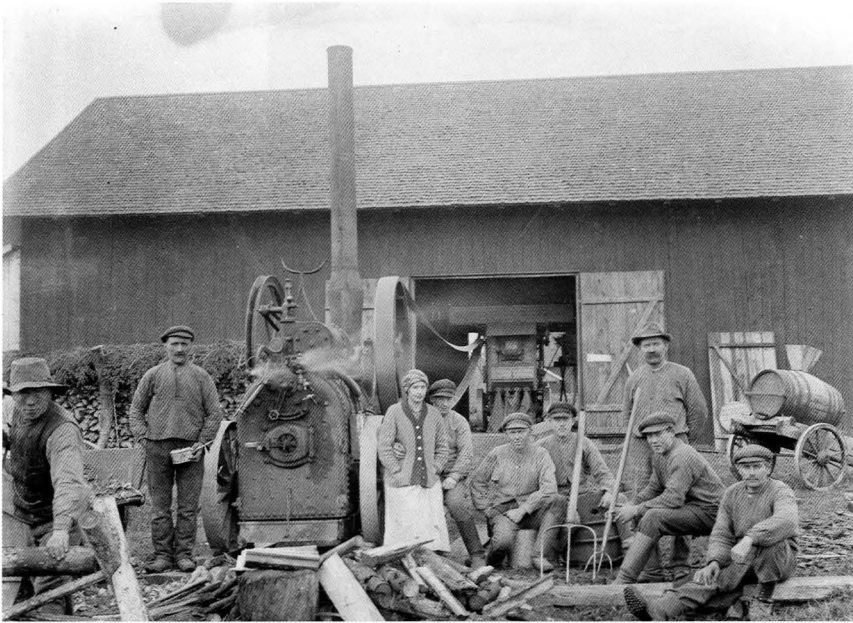

Bild 7. Fotograferingspaus för trösklaget hos Klas Andersson. I förgrunden ångmaskinen med den långa drivremmen till det i logen stående tröskverket. Längst till höger finns den för ångmaskinen behövliga vattentunnan. Maskinisten Johan Vicksell står till vänster med smörjkannan i handen. Bredvid honom ordnar Petrus Andersson med ved. Mitt i bild sitter Alexander Andersson, även här med armen om en kvinna. Näst längst till höger sitter Emil Persson. Denne var småbrukare i Östanboda, Viksta socken, och sväger till Klas Andersson. Bilden bör vara tagen innan 1918, eftersom elektriciteten då kom till trakten.

Bild 8. En kringresande sadelmakare som tillverkade och reparerade saker i gårdarna. Här lagar han en älghud till en släde. Bilden är tagen i lidret, tillika slakthuset, på Klas Anderssons gård.

Bild 9. Ett vykort som Klas Andersson själv tagit fram, tyvärr har originalet, glasplåten, förkommit. Klas Andersson var mycket förtjust i hästar och hade aldrig mindre än åtta stycken på gården. Särskilt föredrog han nordsvenskar, smidigare och smärtare än de annars vanliga ardenerna. Någon handel med hästar idkade han dock inte. Kanske symptomatiskt omkom Klas Andersson 1953 genom att få hjärtinfarkt under en häst i stallet. Detta cirkusnummer kan dateras till 1930-talets början; i fönstret bakom sitter sonen Sune Andersson (född 1929) och fadern Lars Andersson.

Bild 10. Klas Andersson på sin motorcykel av märket Nimbus. Med denna kunde han sträcka ut sin fotografiska ambition till platser längre bort än den omedelbara omgivningen. På trappan sitter brodern Alexander.

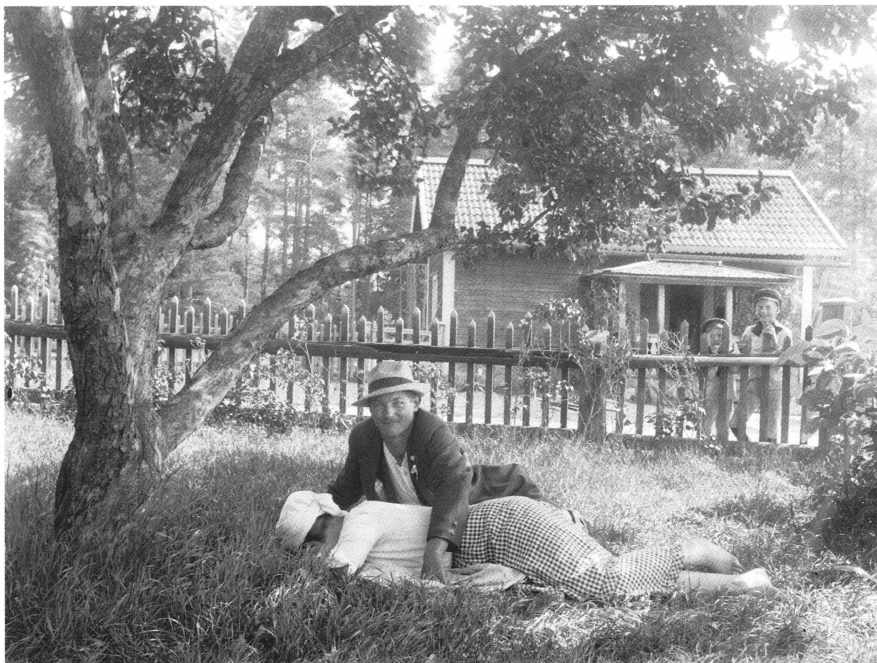

Bild 11. Den liggande kvinnan tjänade som piga på Nyboda gård i Viksta socken. Mannen hette Eriksson och arbetade. Pigan som tyckte illa om Eriksson sov när denne smög sig på bakifrån och la armen runt henne. Hon blev mycket arg när Klas Andersson senare visade henne bilden. De två pojkarna i bakgrunden som med skräckblandad förtjusning betraktar skådespelet hette Levi och Ruben Vicksell. De var barn till Klas Anderssons syster Lydia.

Bild 12.

Klas Andersson i arbete med sina fotografiska plåtar. Ville han visa på sina konstnärliga talanger och ambitioner med denna bild? Ansiktets koncentrerade uttryck och pipan – det åtminstone för en nutida åskådare lite bohemiska och artistiska attributet – tyder på det. I så fall sällar han sig till en lång "själporträtts-tradition" bland bildkonstnärer, såväl professionella som amatörer. August Strindberg är ett känt exempel på de sistnämnda.

Fotnot: Tack till Sune och Marianne Andersson för såväl gåvan av Klas Anderssons fotografiska kvarlåtenskap som för uppgifterna om Klas Andersson och hjälp med att identifiera personer. Citatet från Häger/Villius från sidan 7 i boken Svart på vitt, Natur och Kulturs förlag 1990.

Bo Larsson är antikvarie på Upplandsmuseet.